

Володимир Ляхоцький,

к.і.в., доц., директор Українського державного науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства

Перші бібліографічні публікації Івана Огієнка

Питому вагу в історичних, книгознавчих, філологічних, педагогічних працях І.І.Огієнка мають питання бібліографії як складової частини книгознавства. Досить значний внесок ученого в складання реєстру україномовних видань. Перші бібліографічні публікації І.Огієнка були актуальні для тогочасних умов відродження української мови; мали історіографічно-бібліографічний характер; будувалися за хронологічним принципом; відбивали прагнення автора до повноти джерельної бази; не мали уніфікації бібліографічного опису.

Автор окреслює перший (ранній) період бібліографічної діяльності І.І.Огієнка 1906-1908 рр. - період його активної діяльності в семінарі В.Перетца, оволодіння основами бібліографічної праці, виходу перших бібліографічних публікацій.

Абстрагуючись від визначень суб'єкта бібліографії у працях сучасних бібліологів, зазначимо, що І.Огієнко не був професійним бібліографом (тобто укладання бібліографічних посібників не було його службовим обов'язком, він не отримував платню за цю роботу) і виконував практичну бібліографічну діяльність поряд з основною - науковою та педагогічною.

Міцний підмурак його бібліографічним та бібліографознавчим знанням склали заняття у «Семінарі російської філології» під керівництвом В.М.Перетца. Тут студент Огієнко, один з найздібніших гуртківців, прилучився до систематичної роботи з архівними джерелами, освоїв правила описування рукописних книг та стародруків,

підійшов до розроблення власної кодикологічної моделі.

Під керівництвом В.Перетца й Г.Житецького він розпочинає систематичні інтенсивні пошуки необхідних матеріалів для наукової роботи в бібліотеках Києва, Петербурга, Полтави та інших міст, започатковує унікальне довідково-бібліографічне джерело - бібліографічну картотеку з мовознавства, книгознавства, історії культури, яку поповнював упродовж усього життя. Саме небібліографічний пошук матеріалів для власної наукової діяльності дав змогу молодому дослідникові зробити висновок про суттєві інформаційні бар'єри (зокрема, орієнтаційно-вибірний, просторовий, кількісний, якісний тощо) між документом і споживачем у галузі українознавства. Він обирає свій шлях у науку через ґрунтовні всебічні дослідження в галузі мовознавства, звертається до найзаяданішої бібліографічної ділянки - бібліографії українознавства.

З 1906-1907 рр. починаються його активна діяльність у товариствах «Просвіта» та Українському науковому в Києві, співпраця з престиж-

ними львівськими «Записками наукового товариства імені Т.Шевченка» та київськими виданнями «Громадська думка», «Рада», «Записки Українського наукового товариства в Києві», де він виконує обов'язки коректора, перекладача й неофіційного редактора (тт. I - VI).

У цих виданнях з'явилися його перші бібліографічні публікації - різні за обсягом історіографічно-бібліографічні розвідки: «Огляд українського язикознавства» (ЗНТШ, 1907, т.79-80, кн.5-6) та «Українська граматична література» («Рада», 1908, № 35-36, 12-13 лютого) - реферат, прочитаний на засіданні шкільно-лекційної комісії київської «Просвіти» й ухвалений нею до друку.

До написання «Огляду українського язикознавства» І.Огієнка спонукали «Очерки истории языкознания в России» (1904) професора С.К.Булича, в якій автор майже обійшов увагою історію українського мовознавства, хоч і подав багато цінних бібліографічних вказівок з цього поля. Основними бібліографічними джерелами дослідження українського мовознавства слугува-

ли для Огієнка, крім вказаної, 17 праць. Навіть анований список літератури, який він подав на початку роботи, можна вважати окремим коротким бібліографічним покажчиком найважливішої літератури з питань українського мовознавства за 1880-1905 рр. Крім того, праця науковця-початківця вирізнялася добірним бібліографічним апаратом, включаючи численні підрядкові й посторінкові посилання. Власне, його розвідка становила собою бібліографічний посібник у формі аналітичного історіографічно-бібліографічного огляду найважливіших праць з історії українського мовознавства, структурованого за хронологічним принципом. Тому історіографічно-бібліографічні записи групувалися в його посібнику за датами видання документів у хронологічній послідовності, розділи визначалися в основному за роками, а документи включалися до певного розділу за часом видання чи створення. Таким чином, працю, видруковану в п'ятій і шостій книгах ЗНТШ, складала сім розділів.

Хронологічним групуванням автор наочно продемонстрував розвиток наукових досліджень у галузі українського мовознавства і водночас показав стан видавничої діяльності в Україні певних років. Спираючись на проблемах мовознавства від давньоруського періоду до XVI ст., дослідник описує шість перших мовознавчих розвідок, авторами яких були екзарх болгарський Йоанн, Костянтин Філософ, Максим Грек, Лаврентій Зизаній та Мелетій Смотрицький. Першим українським словникам присвячено в огляді окремий розділ*.

Спираючись на бібліографічні

* Джерелами ранніх лексикографічних праць, як російських, так і українських, І.Огієнко називає новгородські словнички 1282 та 1431 рр. Першим друкованим українським словником він вважає додаток до відомої граматики Лаврентія Зизанія Тустановського, який склали 1061 слово, розміщене в абетковому порядку. «Лексис» Лаврентія Зизанія, в свою чергу, став джерелом для словника Памви Беринди, неабиякий вплив якого відчувається в рукописному словникові «Синонима малоросская» невідомого автора другої половини XVII ст., виявленому Г.Житецьким у книгозбірні Києво-Печерської лаври. Не обійшов увагою І.Огієнко й перші друковані українські граматики, описавши

джерела, І.Огієнко робить висновок про те, що «граматична наука в південно-західній Росії ще в першу чверть XVII ст. була доволі розвинена. Граматика Смотрицького сливе на два століття зробилась джерелом для всяких граматичних переробок і мала великий вплив на граматичну науку не тільки в Росії, але навіть і в Болгарії, Сербії»¹. Він наводить бібліографічні описи 15 видань і перевидань цієї граматики. Серед граматик другої пол. XVIII і поч. XIX ст. дослідник виділяє і докладно описує першу друковану граматику української мови А.П.Павловського, подану в рукописі до Російської Академії наук ще 1805 р. (видрукована 1818 р.). Насамкінець І.Огієнко звертається до українських словників XVIII - поч. XIX ст. і подає відомості про п'ять словників: Ф.Туманського (1793), І.Котляревського (1798), А.Павловського (1818), М.Цертелева (1819), І.Войцеховича (1823). Цією ґрунтовною працею дослідник засвідчував свою перспективність як науковця і водночас привертая увагу читачів і співробітників НТШ до проблеми розроблення повної бібліографії українознавства.

Праця І.Огієнка «Українська граматична література» має скоріше популяризаторський характер - інформувати громадськість про видання підручників з української мови**. Серед «граматичної літератури галичан» автор називає праці

«Граматику словенська языка» (Вільно, 1586), «Граматику доброглаголиваго еллинословенскаго языка. Совершеннаго искусства осми частей слова» (Львів, 1591), «Граматику Словенску» Лаврентія Зизанія (Вільно, 1596), «Граматики Славенския правилное Синтагма» Мелетія Смотрицького (Вільно, 1619), граматику Івана Ужевича, відому лише в рукописі завдяки знахідкам Й.Добровольського у паризькій Національній бібліотеці і В.Ягича в міській бібліотеці французького містечка Арра.

¹ Огієнко І. Огляд українського язикознавства // ЗНТШ. - 1907. - Кн.5. - С.67.

** На думку І.Огієнка, «у нас, на Україні, не було родючого ґрунту на розвиток граматичної літератури. Заборона слова і неможливість викладати рідну мову по школах були головними перешкодами, що не дали колоситись у нас граматичній літературі. І ми бачимо, що ця остання цілком переходить до наших закордонних земляків - гали-

Лучкая (1830), Й.Левицького (1834), І.Вагилевича (1845), Й.Лозинського (1846). Написані латинською, німецькою, польською мовами, вони не відбивали всіх властивостей української. Серед пізніших праць названі «україномовні» книги Я.Головацького (1849), М.Осадца (1862), П.Дячана (1865), М.Шашкевича (1865), О.Патрицького (1873). «Граматику русскаго языка» О.Огоновського (1889) І.Огієнко називає такою, «на якій будувалися та будуються й досі граматичні праці», граматику С.Смаль-Стоцького і Ф.Гартнера (1893) - «останнім словом української граматичної літератури»². Описує також видання 1906-1907 рр. - праці П.Залозного, А.Кримського, Г.Шерстюка і Є.Тимченка, виділяє граматики, пристосовані для школи (Г.Шерстюка, О.Поповича) й словники української мови (Є.Тимченка, Уманця, Б.Грінченка).

Бібліографічний опис видань у перших працях І.Огієнка не був уніфікованим: він включав прізвище автора, назву, місце, рік, тип видання, відомості про перевидання і рецензії, вартість і наклад видання. Але нерідко частина цих даних випускалася, оскільки форма оглядів перших публікацій чітко не регламентувала бібліографічний запис.

чан, а у нас протягом дев'яност років (з року 1818 до наших днів) не вийшло ані одної граматики. Тому-то наше громадянство так мало знайоме з наукою рідної мови». Звернімо увагу на написання знах. відмінка іменника «Україна». Тут він використовує написання, проти якого боротиметься впродовж усього життя і наголошуватиме на необхідності писати «в Україні».

² Рада. - №35. - 1908. - 12 лютого.